

هەلسەنگاندنیکی بەرایی بو هەلبژاردنی ۲۰۲۳ ی عێراق

20-12-2023

نووسەرەکان

زریان روژهەلاتی

کورتە : هەلبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی عێراق بە بەشداری نزیکەی ۱ ملیۆن و ۶۰۰ هەزار دەنگدەر بەرپۆهچوو کە ۸۱٪ی ئەوانە بوون کە مافی دەنگدانیان هەبوو. هەلبەت بەو پێیە کە کۆی گشتی دەنگدەران سەرۆکی ۲۶ ملیۆن کەس دەشن بیزین کە ئەم هەلبژاردنە و ئەنجامەکانی نوینەرایەتی دەوروبەری ۲۵٪ی هەموو دەنگدەران دەکات. ئەم هەلبژاردنە گرنگ بوو نەک لەبەر ئەوەی کە ئەنجامەکانی نوینەرایەتی خواستی دەنگدەران دەکات بە لکو لەبەر ئەوەی کە دەشی پێشھاتی سیاسی گرنگ بە داوی خۆیدا بەیئیت.

هەلبەت ئەنجومەنى پارێزگاکانی عێراق بەبەشدارى نزیكەى ۱میلیۆن و ۶۰۰ هەزار دەنگدەر بەرپۆهچوو کە ۴۱٪ى ئەوانە بوون کە مافی دەنگدانیان هەبوو. هەلبەت بەویپیهى کە کۆى گشتى دەنگدەران سەرۆکی ۲۱ ملیۆن کەسن دەشن بیژین کە ئەم هەلبەزاردنە و ئەنجامەکانى نوێنەرایەتى دەرووبەرى ۲۵٪ى هەموو دەنگدەران دەکات. ئەم هەلبەزاردنە گەرنى بوو نەک لەبەر ئەوەى کە ئەنجامەکانى نوێنەرایەتى خواستى دەنگدەران دەکات بەلکو لەبەر ئەوەى کە دەشن پێشەهاتى سیاسى گەرنى بەداوى خۆیدا بەهێنیت.

چۆن سەیری ئەنجامەکان بەکەین؟

جاری بەرلە هەموو شتیگ دەتوانین بیژین کە ئەستێرەى بەختى محەمەد حەلبووسى وەک سەرکردەى نوێى سوننەکانى عێراق بە درەوشاویى مایەوه کە دواى لادانى لە سەرۆکایەتى پەرلەمان چاویکی زۆرى لە سەر بوو. لیستەکەى ئەو لە ئەنبار یەکەم بوو. لیستی دووهم و سێیەمیش هە لە خۆى نزیکن. لە بەغدا بەهۆى باکیۆتەکەى سەدرەوه دەرفەتى یەکەم بوونى بۆ رەخسا. لە دیالە لە پلەى دووهم و لە نەینەوا و سەلاحەدینیش لە پلەى چوارەمدایە.

خالى جیگەى سەرنجى ئەم هەلبەزاردنە ئەوەیە کە لیستی دەولەتى یاسای نوورى مالکی سەرەرای ئەوەى نزیكەى ۲۹ هەزار دەنگى زیادى کردوو ئەنبار لە پارێزگای موسەننادا پلەى یەکەمى هینا. ئەمەش لە کاتیگدا یە کە لە هەلبەزاردنى ۲۰۲۱دا لانیكەم لە چوار پارێزگادا بە دواى سەدریەکانەوه بوو. هەلبەزاردنى ۲۰۲۳ لە واتایەکدا رکا بەرى نیوخۆی لایەنەکانى چوارچۆهەى هاوئاھەنگى بوو کە لەویدا، هاوپەیمانى نەبنى کە دەشن درێژکراوى هاوپەیمانى فەتخ بێت بە هەندیک گۆرانکارییەوه، لە ۵ پارێزگادا یەکەمە. لیستی پارێزگەرکانیش (تەسمیم، ئیبداع کەرەبەلا، واست ئەجمەل) لە هەر سێ پارێزگای بەسەر، واست و کەرەبەلا پلەى یەکەمیان بە دەستەینا و ئەوانیش وەک ژمارەبەکى گەرنى لە رکا بەرى نیوخۆیەکانى شیعهدا جیگەى خۆیان کردوو.

لە راستیدا بە گۆرەى هەلبەزاردنى سالى ۲۰۲۱ دەنگى کورد زیادى کردوو بەلام فرە لیستی وەک هۆکاری سەرەکی پەرتەوازەبوونى دەنگەکانى دەردەکەوێت. کۆى گشتى دەنگى سێ لایەنى هاوپەیمانى کوردستان، پارتى و ئەوەى نوێ لە ۲۰۲۱دا ۱۳۸۴۱۱ دەنگ بوو بەلام لەم هەلبەزاردنەدا کۆى دەنگى هەرسێ لایەنەکە ۲۱۰۷۴۱ دەنگ بوو بێجگە لە دەنگەکانى لایەنەکانى دیکەش. کورد بە گشتى ۷ کورسى بەرکەوتوو خالى شکستەکەى ئەوەیە کە نەیتوانى نیو یان نیو+ دەستەبەر بکات کە بەو ژمارەى دەنگەوه شتیکی مومکین بوو. بەمەش ناچارە بۆ پۆستى پارێزگار لە دەرگای لایەنەکانى دیکە بەدات. لە سالى ۲۰۲۱دا کورد لە دیالە ۲۱۷۲۲ دەنگى هەبوو، لەم هەلبەزاردنەدا دەنگى ۳ لایەنى کوردی پێکەوه ۳۰۹۱۶ دەنگ بوو. لە نەینەوا، لە سالى ۲۰۲۱دا کۆى دەنگى پارتى و یەکیى ۱۲۷۵۲۱ دەنگ بوو بەلام ئەمسال ئەو ژمارەبە بوو بە ۱۷۳۸۷۷ دەنگ. وەک دەردەکەوێت پێچەوانەى شیعهکان کە لە پارێزگا تیکەلاوکاندا ستراتییى لیستی هاوپەشیان گرتەبەر لایەنە کوردیەکان هەریەکەو بە هاوپەیمانى و لیستی جیاوازەوه بەشدارییان کرد و ئەوەش وایکرد کە سەرەرای زیادبوونى دەنگى کورد، پەرتەوازەبەکەى بەدا بە کۆلیدا. لە سەلاحەدین لایەنە کوردیەکان لەگەڵ هاوپەیمانى دیکە بەشداربوون بەوەش دۆخى ئەوچ جیاوازترە.

لە کەرکوک یەکیى پلەى یەکەمى هینا و ئەوەش تاقیکردنەوه یەک بوو بۆ سەرۆکی ئەو حیزبە دواى ئەوەى کە پێگەى خۆى وەک سەرۆکی حیزبەکەى قایم کرد و وادیارە لەوێشدا سەرکەوت. لە هەلبەزاردنى ۲۰۲۱دا ۶۳۳۷۱ دەنگى هەبوو بەلام ئەمجارە بۆ نزیكەى ۱۴۰ هەزار دەنگ بەرزى کردوو. لە کەرکوک تورکمانیش دابەشیوون. بۆ تورکمانى سوونى- بەرەى تورکمانى و تورکمانى شیعی. بەرەى تورکمانى نەیتوانى پێگەبەکەى بەهێز دەستەبەر بکات و 2 کورسى بردوو ئەوه. عەرەبى سوونەش بە شۆهەبەکى بەهێزتر لە جاران دەرکەوتوون.

کاریگەرى ئەنجامەکان

ئەنجامى هەلبەزاردنەکان پێگەى چوارچۆهەى هاوئاھەنگى لە سیاسەتى عێراقدا بەهێزتر دەکات. ئەوان کە ئیستا لە پەرلەمان زۆرینەن و سەرۆکایەتى حکومەتیشیان لایە لەرپى دەسەلاتى پارێزگار و ئەنجومەنە خۆجیبەکانیشەوه ئەو پێگەبە بەهێزتر دەکەن. نفوزى ئەوان ئەنبار بە ناوچەکانى باشوور و ناوەراستى عێراقەوه سنووردار نابێت بەلکو لەرپى لیستەکانى خۆیان یان ئەو کەرەستە سیاسییانەى کە لە دەستیاندا یە روئیان لە شگلپێدانى ئیدارە محەللیەکانى نەینەوا و کەرکوک و تەنانت ئەنبارو سەلاحەدینیش دەبێت. لە نەینەوا لیستی نەینەوا لیئەهلیها کە هی نەجم جبوورى پارێزگارى پێشوو نەینەوا یە پلەى یەکەمى هیناوه بۆ ئەوەى کە بێتەوه بە پارێزگار پێویستی بە هاوکاری لیستە شیعیەکان هەبە تا لە یاسای ریشەکێشکردنى بەعش ریزبەرى بکەن کە بە هۆبەوه دەستى لە کار کێشبوووه.

ليسته‌كه‌ي حه‌لبووسى ئه‌گه‌ر به‌ ته‌ماب‌ئيت كه‌ پۇستى سه‌رۆكى په‌رله‌مان وه‌رېگ‌رئته‌وه‌ پيويست به‌ ره‌زامه‌ندى لايه‌نه‌ شيعيه‌كان هه‌يه‌ له‌ په‌رله‌مان كه‌ ره‌نگه‌ ئه‌وانيش له‌به‌رامبه‌ردا داواى رۆلى زياتر له‌ ئه‌نبار بكن. هه‌روه‌ها كورديش بۆ وه‌رگه‌رتنى پۇستى پاريزگارى كه‌ركوك كه‌ داواكارى هاوبه‌شى لايه‌نه‌ كورديه‌كانه‌، پيويستيان به‌ پالشى ئه‌وان هه‌يه‌.

خالىكى ئه‌وه‌يه‌ كه‌ له‌وانه‌يه‌ سه‌در به‌م ئه‌نجامه‌نى ئيستا ئاسووده‌تر بئيت كه‌ نورى مالكى نه‌يتوانى له‌ زۆرىك له‌ پاريزگاندا بئينه‌ به‌كه‌م و به‌سه‌ره‌ش ده‌ست هاوبه‌يمانى نه‌بنى نه‌كه‌وت. سه‌رگه‌وتنى هاوبه‌يمانى نه‌بنى له‌ 5 پاريزگاندا كه‌ له‌لايه‌ن هادى عامريه‌وه‌ سه‌رۆكايه‌تى ده‌كرئيت له‌ گه‌ل سه‌رگه‌وتنى 3 پاريزگارى پيشوو(كه‌ربه‌لا- واست- به‌سه‌ره‌)، بۆ سه‌در بزاره‌كه‌ى باشته‌ره‌ له‌وه‌ى كه‌ ليه‌سته‌كه‌ى مالكى به‌كه‌م بوابه‌. چونكه‌ سه‌در ئاسانتر ده‌توانئيت له‌گه‌ل ئه‌و پاريزگاربه‌كانه‌ وه‌هادى عامريدا مامه‌له‌ بكات. باه‌تيكى ديكه‌ ئه‌وه‌يه‌ كه‌ ركباه‌ره‌ سوونيه‌كانى حه‌لبووسى كه‌ زياتر كوئه‌ سياسه‌تمه‌دارو وه‌زيرانى كابينه‌كانى پيشوو بوون، وه‌ك رافع عيساوى و خاليد عوبئيدى و ئه‌وانى ديكه‌، نه‌يانتوانى حه‌لبووسى به‌ه‌زينن. به‌وه‌ش، حه‌لبووسى وه‌ك به‌ه‌يزترين پياوى جيلى نوئى سه‌رگرده‌به‌تى سوننه‌ ناوى خوئى تۆمار كرد.

له‌وانه‌يه‌ ئه‌و كورسيانەى كه‌ لايه‌نه‌ كورديه‌كان له‌ دياره‌، سه‌لاحه‌دين، كه‌ركوك و نه‌ينه‌وا هينايان كه‌متر بئيت سه‌ره‌راوى ئه‌وه‌ى كه‌ به‌ گشتى ده‌نگى كورد زۆرت بووه‌. به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش له‌ قوناخى داهااتوودا رۆليان له‌ ئيداره‌ى محه‌للى و ئه‌نجومه‌نى پاريزگانى كه‌ركوك و نه‌ينه‌وا زياتر ده‌بئيت كه‌ له‌داوى 2017وه‌ تووشى گرفت ببوو كه‌ ئه‌وه‌ش له‌ هه‌لومه‌رجى ئيستا ئه‌رئيه‌.

سه‌رگه‌وتنى ياساى و گه‌رفتى نوينه‌رايه‌تى

مشتومرې زۆر له‌سه‌ر چۆنيه‌تى به‌رپوه‌چوونى پرۆسه‌ى هه‌لبژاردنه‌كه‌ نيه‌ و له‌ رواله‌تدا وادياره‌ كه‌ كيشه‌به‌كى ياساى نيه‌ به‌لام پرسى سه‌ره‌كى ليزه‌دا ئه‌وه‌يه‌ كه‌ ئه‌نجامه‌كان تا چه‌ند نوينه‌رايه‌تى خواستى خه‌لك ده‌كن. له‌ به‌غدا و 9 پاريزگاي باشوور و نيوه‌راستى عيراقدا، بيجگه‌ له‌ به‌سه‌ره‌ و موسه‌ننا كه‌ ريزه‌ى ده‌نگدان تياندا زيادى كردوو، له‌ ئه‌وانى ديكه‌دا، ئاستى به‌شدارى به‌شيوه‌ى ريزه‌ى 7٪ كه‌متر له‌وانه‌ى سالى 2021 بووه‌. ده‌شى ئه‌مه‌ش به‌هۆى كارگه‌رى سه‌دره‌وه‌ بووئيت كه‌ داواى بايكۆتى كردبوو. به‌رزى ريزه‌ى ده‌نگه‌دان واده‌كات كه‌ سه‌در براوه‌يه‌كى غايى ئه‌م هه‌لبژاردنه‌ بئيت و ئه‌مه‌ش بۆ قوناخى داهااتوو ده‌ستى ئاوه‌لاتر ده‌كات، ئه‌گه‌ر بئيت و په‌نا بۆ شه‌قام و ناره‌زاى سياسى ببات.

ريزه‌ى به‌شدارى له‌ هه‌لبژاردن و ژماره‌ى هاوبه‌يمانيه‌كانى هه‌لبژاردنى 2023			
ژماره‌ى هاوبه‌يمانيه‌كان	2023	2021	پاريزگا
6	59	48	سه‌لاحه‌دين
8	40	46	بابل
7	43	46	دياله
7	40	44	كه‌ربه‌لا
10	65	44	كه‌ركوك
7	45	44	موسه‌ننا
9	37	44	واست
9	57	43	ئه‌نبار
4	29	43	ميسان
8	31	42	زيقار
10	53	42	نه‌ينه‌وا
8	38	42	قادسيه‌
8	32	41	نه‌جه‌ف
11	43	40	به‌سه‌ره‌
16	32	34	به‌غدا-كه‌رخ
	21	31	به‌غدا-ره‌سافه‌

هه‌لبه‌ت ديمه‌نى به‌شدارى له‌ پاريزگانى كه‌ركوك، سه‌لاحه‌دين، ئه‌نبار و نه‌ينه‌وا جياوازتر بووه‌و، ريزه‌كه‌ى له‌ نيوان 03- 10 گۆراوه‌ و ئه‌مه‌ش ريزه‌ى گشتى ده‌نگدانى له‌ هه‌موو عيراق به‌رتر كردۆته‌وه‌. هۆكارى ئه‌مه‌ش بۆ فاكته‌رى تۆخبوونه‌وه‌ى ركباه‌ريه‌ نه‌ته‌وه‌بى- ئاينيه‌كان و هه‌بوونى ركباه‌رى توندى هاوبه‌يمانيه‌كان ده‌گه‌رئته‌وه‌. بيجگه‌ له‌ سه‌لاحه‌دين، له‌و پاريزگايانه‌دا كه‌ هاوبه‌يمانيه‌كانى

هەلبەئاردن زۆرتەر بوون، ریزەى بەشدارى خەلكیش زیاتر بووه. بەغدا، بەسرە، کەرکوک و نەینەوا لە ریزی ئەو پارێزگایانە بوون کە زۆرتەرین ھاوپەیمانیی هەلبەئاردنیان تیدا کراو لە هەموو ئەوانەشدا بێجگە لە کەرتی رەسافەى بەغدا ریزەى بەشدارى بەرز بووه.